

УДК 004.7:32:316.77

Радченко О. В., ОНУ ім. І. І. Мечникова

ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ: СКЛАДОВІ ТА ОСОБЛИВОСТІ

У статті аналізуються особливості Інтернет-комунікацій як інтерактивного засобу формування політичного дискурсу. Визначено особливості функціонування політичного дискурсу Інтернет у процесі демократичного переходу. Зроблено наголос на можливостях, які відкривають Інтернет-комунікації у процесі демократизації суспільства та влади.

Актуальність теми даної статті обумовлена тим, що у сучасних умовах, завдяки розвитку Інтернет-комунікацій постійно зростає обсяг та швидкість передачі політичної інформації. Демократичне суспільство характеризується підвищенням ролі мас-медіа у створенні, поширенні, відборі та фільтрації інформаційних потоків, ефективності взаємодії влади та громадянського суспільства, висуванням на політичну авансцену інформаційних технологій.

Політичний дискурс мас-медіа стає універсальним, вирішує у суспільстві наступні завдання: створення інформаційного контенту, передача політичної інформації, структурування політичного простору та ін.

Розвиток політичного дискурсу призводить не лише до появи та формування нових технологічних механізмів впливу політичних акторів на суспільство, а й спричиняє зворотний процес – медіатизацію політичної діяльності, перетворення реальної політики на символічну, яка формується за медіа-форматом.

Уявлення громадян про діяльність політичних акторів формуються мас-медіа (у яких починають домінувати Інтернет-комунікації) в такому контексті, як:

- візуалізація політичної, культурної сфери та інформації;
- комунікативна підтримка та пропагандистське супроводження політичних кампаній (передусім – виборчих);
- формування особливого символічного простору – медіа-дискурсу;

– політичний дискурс набуває глобального, загальносвітового характеру та ознак особливої влади в умовах інформаційного суспільства.

Для політичного дискурсу в Україні визначальними чинниками стають посттоталітарні трансформації політичного та медіа-простору України та процес становлення глобального інформаційного суспільства.

Система мас-медіа відіграє важливу роль у процесах творення держави, становленні демократичної політичної системи, в її утвердженні у світовому інформаційному просторі. Політичний дискурс, у тому числі виражений у мас-медіа та сформований за їх посередництвом, стає одним із визначальних чинників політичного, економічного, культурного життя.

Останнім часом дослідження політичного дискурсу стало одним із пріоритетних завдань для суспільних наук. Висвітленню сутності, формування та функціонування політичного дискурсу присвячено праці таких зарубіжних вчених, як Е. Бенвеніст, Т. Ван Дейк, М. Вершинин, М. Фуко, Ю. Габермас, М. Едельман, М. Ільїн, О. Русакова, П. Серіо, О. Соловійов, П. Бурдьє, О. Чижевська, П. Шампань, У. Шрамм, У. Вацлавік, Н. Луман, Дж. Остін, О. Трахтенберг, Ф. Шарков та ін.

У роботах українських авторів досліджується феномен політичного дискурсу, його роль у політиці, діяльності влади, мас-медіа. Тут варто відзначити праці таких авторів, як В. Буряк, О. Зернецька, С. Коновець, О. Онуфрієнко, В. Шинкарук, В. Шкляр, Н. Костенко, Н. Потураєв, Б. Потятиник, М. Свірін, О. Гриценко, Л. Мендісаль, В. Бебик, М. Варій, Л. Кочубей, А. Клепіков, О. Третяк, В. Бадрак, К. Серажим, В. Стоцький, С. Онуфрив, В. Коляденко та ін.

Теоретико-практичні проблеми особливостей формування дискурсу мас-медіа у посткомуністичному та демократичному суспільствах досліджувались такими українськими науковцями, як Є. Бистрицький, В. Вовк, А. Маколкин, В. Недбай, Г. Почепцов, С. Макеев, Н. Костенко, І. Кучма, О. Дуцик, Д. Яковлев та ін.

Теоретичні концепції та прикладні моделі комунікації відрізняються складністю та багатозначністю. Серед них окремо слід відзначити теорію інформаційного суспільства, в основі якої – дослідження Д. Бела, А. Турена, М. Мак-Люена, О. Тоффлера, З. Баумана, С. Гангінгтона, М. Кастельса, Ф. Фукуями, Є. Варганової, Є. Андрюнас, М. Землянової та ін.

Дослідження політичного дискурсу мас-медіа спирається на досягнення теорій політичної комунікації, в основі яких – відома «формула Г. Лассуела»: «Хто повідомляє? Що повідомляє? За яким каналом? Кому? З яким результатом?», що за наявності петлі зворотного зв'язку може бути успішно застосована до моделі Інтернет-комунікацій.

Мета даної статті – дослідити особливості Інтернет-комунікацій у процесі формування демократичного політичного дискурсу.

Поставлена мета обумовила наступні завдання наукової статті:

- проаналізувати теоретичні підходи до визначення політичного дискурсу (критичний дискурс-аналіз та постмодерністський дискурс-аналіз);

- дослідити роль мас-медіа (зокрема – Інтернет) у політичній діяльності;

- розглянути функції Інтернет-комунікацій у демократичному суспільстві;

- проаналізувати характеристики сучасного політичного дискурсу.

Процеси становлення та розвитку демократичної політичної взаємодії активно впливають на медіа-сферу, поступово змінюючи розуміння суспільної ролі та політичних функцій мас-медіа та Інтернет-комунікацій. З іншого боку, неоднозначні, з точки зору успішності демократичного переходу, зміни в українській політичній системі віддзеркалюються у відносинах медіа – суспільство – влада, а також у суперечливому характері впливу Інтернет-комунікацій на процеси демократизації.

Горизонтальна та вертикальна комунікація у мережі Інтернет передбачає збереження необхідного для суспільства ступеня ефективного впливу на політичні процеси, недопущення монополії державних та політичних акторів в Інтернет-комунікаціях.

Індивідуальна позиція громадянина може виражатись у візуальних, «видовищних» і споживчих практиках, проте сьогодні це не лише об'єкт інформаційного впливу, або споживач інформаційних послуг, а справжній актор (дійова особа) інформаційного простору, завдяки технологічним можливостям, що надає Інтернет.

У зв'язку із розвитком Інтернет-комунікацій переосмислюють підлягають поняття доступності інформації, народжуються нові уявлення про дозвілля, вільний час, самореалізацію,

самопрезентацію громадянина, мову, культуру та мислення в інформаційному просторі. Основою для визначення сутності Інтернет-комунікації виступає інформаційна взаємодія двох та більше суб'єктів, метою й основним змістом якої є зміна наявної інформації хоча б в одного з них, що носить як симетричний, так і асиметричний характер, але головною ознакою є наявність форм зворотного зв'язку та можливість різноманітних форм комунікації у мережі.

Політичні актори активно використовують можливості Інтернет-комунікацій щодо організації політичного дискурсу засобами комунікативних технологій. Тканина демократичної політичної взаємодії складається у процесі оцінювання громадянами дій інститутів влади та опозиції, окремих політичних акторів, що, у свою чергу, потребує повноцінного та адекватного інформування громадськості, забезпечення громадянам рівного та вільного доступу до Інтернет-комунікацій.

Виступаючи одним із інструментів політичної влади у суспільстві, політичний дискурс представляє собою текстуальне та аудіовізуальне вираження пануючих у суспільстві та еліті ідеологічних схем, а Інтернет-комунікації поступово переходять у розряд найсучаснішого, найбільш ефективного засобу боротьби за державну і політичну владу.

Розглядаючи політичний дискурс, слід навести його визначення, які можна вважати взаємодоповнюючими:

– дискурс – це «знаково-символічний спосіб комунікації, спрямований на виробництво і відтворення знань, образів, смислів, значень, цінностей та інтерпретацій, які забезпечують репрезентації, позиціонування та ієрархізацію акторів у динамічному просторі політики» [1, с. 4];

– дискурс виступає одним із найбільш ефективних владних ресурсів, за допомогою якого політичні та соціальні актори (як індивідуальні так і колективні) здійснюють презентацію і легітимацію, конструюють і просувають образи реальності;

– дискурс є не просто тим, що передає боротьбу, але і тим, за допомогою чого борються, за що борються, владою, яку прагнуть захопити (М. Фуко). У сучасній реальності без дискурсу немає політики, політичних відносин, які базуються на владі; за одним із підходів, «політика – це комунікативний мережевий простір, в якому функціонують дискурси»;

– дискурс складається із комунікативних дій учасників інформаційних мереж, що виступають в ролі ретрансляторів, кодів та континуумів сенсів, цінностей, ідей, образів, думок, інтерпретацій та інших ментальних і віртуальних утворень.

Природа влади дискурсу відрізняється від традиційного уявлення про владу, яке склалось під впливом робіт М. Вебера (можливість та реальна загроза з боку держави застосування насильства до власних громадян). Влада дискурсу полягає у нав'язуванні моделей суспільно прийнятної політичної поведінки, здатності створювати простір можливих політичних ідентичностей. Сила влади дискурсів, природа їх впливу на політику і суспільство полягає у здатності дискурсу виробляти, регулярно відтворювати і нав'язувати через мас-медіа соціальні, культурні та політичні ідентифікації.

Саме тому, з розвитком інформаційних технологій, масових комунікацій, політичний дискурс стає медіатизованим. До інших характеристик дискурсу можна віднести: – діалогічність і поліфонічність дискурсу, – тлумачення різних просторів знання та соціальних інститутів як сфер контролю над дискурсом з боку інстанцій влади, – розгляд дискурсів як закодованих в мові форм ідеологічної боротьби, – тлумачення дискурсу як засобу конструювання соціальної реальності за допомогою значень, – розуміння дискурсу як габітуса, що генерує соціальні практики та регулює оціночні сприйняття, погляд на дискурс як на символічний капітал, функціонуючий в політичному просторі.

Дискурс виконує наступні функції:

- 1) конструювання та деконструювання соціально-політичного образу світу;
- 2) регулювання, розподіл і відтворення владних відносин;
- 3) формування соціальних, політичних та ідеологічних ідентичностей;
- 4) артикуляція соціальних потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій в конкурентній боротьбі на політичному ринку.

Одними із провідних напрямків дослідження політичного дискурсу виступають критичний (Н. Ферклоу, Р. Водак, Т. Ван Дейк та ін.) і постмодерністський дискурс-аналіз (Я. Торфінг, С. Жіжек, Я. Ставраксіс та ін.). До основних положень критичного дискурс-аналізу відносяться:

- увага до соціальних та політичних проблем суспільства;

– міждисциплінарність дослідження соціально-політичних проблем; критичний дискурс-аналіз має сфокусувати увагу на тому, яким чином структура дискурсу підтримує, легітимізує, відтворює або заперечує відносини влади в суспільстві;

– дискурс робить ідеологічну роботу, ідеологія формується і відтворюється в текстах, в дискурсі;

– дискурс повинен аналізуватися з урахуванням історичного контексту.

Таким чином, основними характеристиками критичного напряму у дискурс-аналізі, виступають трактування дискурсу як комунікативної акції, яка виробляється у формі тексту й мови, інтепретація дискурсу як форми соціальної практики, розуміння політичного дискурсу як вербальної репрезентації відносин ідеологічного домінування, розгляд дискурсу політичних еліт і медіа-дискурсу як основних джерел влади у сучасному суспільстві.

До характеристик постмодерністського підходу до дискурсу належать:

– відсутність реформаторського пафосу та заклику до політичної активності;

– широке тлумачення поняття «дискурс», розгляд всіх соціальних практик як дискурсивних;

– інтерпретація дискурсів, як відкритих, рухомих і мінливих утворень, які знаходяться в постійній взаємодії з іншими дискурсами і ведуть безперервну конкурентну боротьбу за «означення» світу політичного;

– ставлення до політики як до артикуляції значень, способу формування та структурування соціального;

– всі образи дійсності, замасковані поняттям «об'єктивність», сформовані домінуючими дискурсами, які отримали перевагу у конкурентній боротьбі з альтернативними знаковими формаціями;

– прагнення поєднати в дискурс-аналізі концепцію влади М. Фуко із психоаналізом влади Ж. Лакана, підхід до дискурсу як до єдності сили і пристрасті [2, с. 29].

В цілому, однією із головних ознак сучасних демократичних суспільств є переважання дискурсивних форм політичної взаємодії над директивними (з боку держави чи якоїсь політичної партії, групи). Політичний дискурс визнається більш ефектив-

ною формою організації політичного простору ніж накази та застосування сили.

Політичний дискурс сприяє розвитку складних аргументативних комунікативних систем, без яких неможливо уявити сучасну демократичну політичну систему. У реальному житті політичні комунікації між різними акторами здійснюються не ізольовано, але перетинаються між собою, утворюючи поліфонічну дискурсну мережу. Поняття «мережа» точніше всього передає характер взаємозв'язку дискурсів в політичному комунікативному полі. Мережа Інтернет, поєднуючи у собі текстові та аудіовізуальні засоби повідомлення, надає реальну можливість зворотнього зв'язку, творчої відповіді реціпента на отриману інформацію.

Від розвитку Інтернет-комунікацій залежить не тільки інформаційний та технологічний прогрес, а й розвиток демократії через наступні фактори:

- невідконтрольність Інтернет-комунікацій боку держави й неможливість встановлення монополії у Інтернет одного з багатьох політичних акторів;

- інтерпретаційність матеріалів Інтернет, оскільки він може відображати цінності усіх користувачів, а не лише журналістів чи засновників;

- відсутність інформаційного кордону у Інтернет-комунікаціях, виклик з боку інформаційної експансії глобального інформаційного простору;

- незважаючи на дисбаланс статусів виробників інформації в Інтернет, збереження можливості безпосередньої та швидкої (online) відповіді громадян, домінування горизонтальної комунікації населення;

- надмірність інформації, посилення тенденцій до використання комунікативних технологій та медіаполітичних засобів управління. І це на відміну від розвинених країн консолідованої демократії, де становлення медіакратії («Інтернетократії») унеможливується традиціями демократичного діалогу влади і суспільства, відповідним стилем діяльності еліт;

- різноманітність форм комунікації в Інтернет (соціальні мережі, блоги, авторські матеріали, коментарі, новини, електронне листування, пошукові сайти);

- розвиток електронного урядування та електронного голосування. Демократизація урядування ставить вимогу про постійний

зворотний зв'язок між спільнотами, суспільством та владою (обраними та тими, хто обирає): «Розглядаючи електронне урядування саме у контексті удосконалення та розширення в Україні звичайних для демократичних країн функцій урядування, можна побачити, що новизна підходів до сфери державного управління за допомогою інформаційних технологій проявляється не у зменшенні ролі держави, а у її реформуванні... завдання електронного уряду полягає у забезпеченні ефективної політичної участі громадян, покращенні співпраці з зацікавленими групами та приватним сектором, використовуючи комунікаційні технології... користувач послуг он-лайн може не розумітись на сфері відповідальності окремих урядових структур, проте він отримує послугу, електронний уряд має здатність надавати послуги громадянам якісно і в достатній кількості – так, щоб вони були пристосовані до їхніх потреб і умов та були скоординовані через Інтернет» [3, с. 252];

– повернення до тексту, інтеграція аудіо- та відеоінформації на ґрунті цифрових мультимедійних технологій;

– Інтернет трансформується в інформаційний простір соціально-економічного, політичного та культурного розвитку суспільства, глобальний та інтегральний;

– в Інтернет-комунікаціях приховано можливості як для обміну інформацією кримінальних груп (терористичних), так і для формування особливого типу політичної культури – громадянської культури, для якої характерна толерантність, плюралістичність, компетентність, довіра;

Таким чином, Інтернет-комунікації, руйнуючи технологічні, ідеологічні, організаційні та фінансові кордони, сприяють реалізації одного із головних принципів сучасної демократії – рівності можливостей конвенційної політичної участі та активності громадян.

Бібліографічний список

1. Онуфрив С. Т. Політичний дискурс ЗМІ України у світовому інформаційному просторі : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.08 / С. Т. Онуфрив С. Т. ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 20 с. – укр.
2. Русакова О. Ф. Политическая дискурсология: предметное поле, теоретические подходы и структурная модель / О. Ф. Русакова, Д. А. Максимов // Политические исследования. – 2006. – № 4. – С. 26-43.

3. Яковлев Д. В. Політична взаємодія як комунікативний процес: медіатизація, демократизація, раціоналізація / Д. В. Яковлев. – Одеса : Астропринт, 2009. – 288 с.

Стаття надійшла до редколегії 01.06.2012

В статье анализируются особенности Интернет-коммуникаций как интерактивного средства формирования политического дискурса. Определены особенности функционирования политического дискурса Интернет в процессе демократического перехода. Сделано ударение на возможностях, которые открывают Интернет-коммуникации в процессе демократизации общества и власти.

The article analyzes the features of Internet communication as an interactive means of forming a political discourse. The features of the functioning of the political discourse of the Internet in the process of democratic transition. An emphasis on the opportunities that open up Internet communications in the process of democratization of society and government.